

Giday András – Szegő Szilvia

Koronavírus-válság – egy új világrend hírnöke?

A kulcsszó: mátrix

Covid–19 Crisis – Herald of the New World Order?

Keyword: Matrix

Összefoglalás

A tanulmány felteszi a kérdést, hogy a koronavírus-válság és a kilábalás időszakában milyen mögöttes erők működnek a világgazdaságban, és annak ismeretében hazánk számára melyek a cselekvési lehetőségek. A rendszerkockázatokat elemző nemzetközi írások áttekintésével feltártuk, hogy globális értékrendváltás van folyamatban, melyet felgyorsít a biológiai forradalom. Ha erre az országunk nem készül fel, akkor a gazdaságunk és humán vagyunk az új értékrendben leértékelődik. Mivel a biológiai erőforrás-alapú élelmiszer-gazdaság és egészséggazdaság lehet az új húzóágazat, ezért a cikk az élelmiszer-ellátás biztonságának kérdéskörét és a hazai genetikai források hasznosításában rejlő lehetőségeket is elemzi. Az írás javaslattétellel zárul. Egy mátrixszemléletben kialakított élelmiszer-gazdasági operatív rendszert vázolunk fel, amelyben a cselekvési rend a mátrix pontjai között oda-vissza áramló értékláncban valósul meg.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F6, GO1, Q57

Kulcsszavak: globalizáció gazdasági hatásai, pénzügyi válságok, biodiverzitás megőrzése

DR. GIDAY ANDRÁS CSc, fovatvezető, *Pénzügyi Szemle* (andras.giday@gmail.com),
DR. SZEGŐ SZILVIA CSc, ny. egyetemi docens, a Magyar Közgazdasági Társaság
Társadalomgazdasági Szakosztályának elnökhelyettese (szeszego@gmail.com).

Summary

By analysing the international literature of systemic risks, it is revealed that a change of values is currently under way. This process is accelerated by a revolution in biology. Hungary's economy and human capital may be devalued unless we prepare for this change. As the biotechnological agro-business and health economy may become the key economic sectors, the growing importance and risks of food safety, and the possibilities of Hungarian genetic resources are also analysed. The article concludes with a proposal. An operative agro-business system is proposed for Hungary in a matrix form with the sequence of actions materialising in a value chain flowing back and forth between the different points of the social-economic matrix.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: F6, GO1, Q57

Keywords: economic impacts of globalisation, financial crises, biodiversity conservation

Ahhoz, hogy megértsük, mi is a hozadéka a koronavírusnak és az általa okozott járványnak, vissza kell tekintenünk legalább ötven évet. Ez a mindennapi gondolkodásunk számára nem adódik természetesen, ezért elsőként a rendszerváltással kell kezdenünk. A rendszerváltásunk idején a világban már a globalizáció volt az uralkodó világrend. Országunkban ezzel szemben a meghatározó gazdasági ideológia a már leváltott modernitásé volt,¹ melyben az alapvető értékközvetítő intézmény a piac, amely, ha az állam kívülről nem avatkozik be a működésébe, a legtöbb társadalmi jót képes nyújtani. A koronavírus okozta válság egy globális átrendeződés közepette rázta meg a világot. Ezt az átrendeződést a járvány jelentősen felgyorsítja.

A GLOBALITÁS ELSŐ SZAKASZA 1971-TŐL NAPJAINKIG

A globalitás mint új világrend kezdetét lényegében az 1970-es évek olajháborúja és az annak megfelelő geopolitikai átrendeződés jelentette (Bognár, 1976). A globalizáció alapvető eseménye (ez a magyarázat a mai pénzügyi világra) valójában a dollár aranyra történő átváltásának megszüntetése volt, ezáltal egy nemzeti pénznek világművelmi helyzetbe emelése (Szegő, 1969). Ez évtizedekre eldöntötte a hatalmi hierarchiát a világon. Európa pénzrendszere fokozatosan a dollár uralmát érvényesítő pénzrendszerbe csúszott át (ezt az euró maastrichti típusú bevezetése inkább befejezte) (Szegő, 1973). Az euró bevezetése kifejezetten politikai döntés volt. A tagállamok megfelelő felzárkóztatása nélkül már nem erős márka, gyenge líra, drachma okoz gondot a külső pénzkapcsolatokban. Most azt mondjuk, hogy az erős német és holland euróval szemben gyenge görög és olasz euró jött létre. Mivel közös az euró, ez ráadásul azt is jelenti, hogy a közös euró a németeknek túl gyenge lett, a gyengébb gazdaságoknak pedig túl erős.

Az euró tartalék bázisvalutája a dollár lett ugyan (ez vált láthatóvá a 2008-as válságban), de a dél-európai országok gyenge pénzügyi helyzetében a pénz jelentős része

az erős országokban keresett menedéket, így elsősorban Németországban. Az erős német márka miatt Németországnak korábban a dollártöbblettel kellett megküzdenie, az euró bevezetése után a helyzet annyiban változott, hogy attól kezdve inkább az eurótöbblet vált német problémává. A németeknek túl gyenge euró miatt a német export kapott feleslegesen támogatást. Ennek szimmetrikus megfelelője volt az import bezúdulása például Görögországba, számukra az euró miatt – mint több írásunkban már jeleztük – olcsóbb lett vásárolni, mint termelni.

Németországban a spekulatív pénzáramlást tovább erősítette az euróövezetre alkalmazott sajátos elszámolási rendszer, amelyből szintén az tűnik ki, hogy az euró közös pénz is, meg nem is. A nemzetközi elszámolás az úgynevezett TARGET 1 és 2 rendszerben történik. Ennek lényege az, hogy a fizetési deficittek és szufficittek országonként jönnek létre, valahogy úgy, mintha mondjuk Nógrád megye és Pest megye közötti fizetési forgalmat export-importként számolnánk el, és mondjuk Nógrád megyével szemben Budapestnek jelentős követelése lenne. Tehát az eurót ugyan formálisan az EKB bocsátja ki, gyakorlatilag a kereskedelemben keletkező deficittek azon országokat terhelik, amelyekből mindig többet importálnak, mint amennyit azok exportálnak. Így jött létre az, hogy jelenleg Németországban már kétezermilliárd euró fizetési kötelezettség gyűlt össze, vagyis ilyen összegben automatikusan hitelt nyújt a vásárlási lázban égő országoknak. Papíron tehát gyűlik a pénz Németországban, de ez olyan követelés, amit aligha fog tudni Németország behajtani. Ráadásul ez a pénz nem a német gazdaságba fektet be, hanem jövedelmezőbb spekulációkba.

Akik nem értik a pénzügyek mögötti folyamatokat, csak azt hangsúlyozzák, hogy Németország jelentős bevételi többletre tett szert az euró bevezetésének köszönhetően. Azt elfelejtik, hogy ez lényegében behajthatatlan követelés. Az eurórendszer aszimmetriáját az Európai Központi Bank egyáltalán nem kezelte, holott éppen ez lett volna a feladata. Ráadásul az egyensúlyhiány miatt nőtt a Németországra nehezedő pszichikai teher, és már az EKB elnöki szintű nyilatkozatai is arra utalnak, hogy az eurótöbblettel rendelkező országok vegyék ki a részüket az euró megmentésében, és költség erre a náluk felhalmozott pénzt.

Németország tehát fizessen, ha már „nyert” az eurón. Valójában elveszítette azt a lehetőséget, hogy egy aszimmetrikus pénzügyi rendszerben cselekedni tudjon. Illetékség hiányában a gondok egymásra halmozódtak. Ennek a helyzetnek egy drámai fejleménye következett be akkor, amikor a német Alkotmánybíróság az EKB nagy összegű közös kötvénykibocsátását – az Európai Bíróság döntése ellenére – alkotmányellenesnek nyilvánította. Ezzel az Európai Unióban gyakorlatilag nyílt alkotmányossági válság alakult ki. Azért hangsúlyozzuk, hogy a nyílt lett a válság, mert az EU a lisszaboni szerződés óta burkoltan alkotmányossági kötelezettségmulasztásban van (Lóránt, 2020), miután az egyezményt nem bocsátották népszavazásra (tekintve, hogy az európai népek egy népszavazáson valószínűleg elutasították volna). Az ellenállás lényege az volt, hogy nem fogadták volna el, hogy a szociális piacgazdaság helyett a liberalizmus az alkotmányosság rangjára emelkedjék.

Az euró válságban van. A forint az euróra támaszkodik. De mire támaszkodik az euró? A világpénzre, a sok tekintetben gyengülő, de hatalmas gyakorlatiában még meg-

kérdőjelezhetetlen olajdollárra, amely jelenleg a pénzek hierarchikus építményének a csúcán helyezkedik el. Az olajárak váratlan és nagymértékű mozgásai azonban jelzik, hogy a dollár világpénzszerpe jelentős geopolitikai háborúsággal jár mind a mai napig.

A VÍRUS OKOZTA VÁLSÁG ÉS A GLOBÁLIS TERMELÉSI LÁNCSOLATOK SÉRÜLÉKENYSÉGE

A globalitás egy idő után azonban saját eredményének és meghatározó viszonyainak a fogságába került. Ennek egyik vonulatát mutattuk be az euróválsággal kapcsolatban. A racionalitás időhorizontja egyre szűkült, és minden gazdasági számításnak egy-egy időpontra kellett a lehető legkisebb költséggel kihozni a legnagyobb hasznot. A nagy befektetőknek és termelőknek az eredményességet szinte napra kellett számolni, és a tőzsdéken igazolni. Az így kialakult teljesítményi követelmények a cégeket globális források feltárására, sőt sokszor kiszívására szorították. Ennek lett a következménye, hogy egyre bonyolultabb globális értékképzési láncok (global value chain) alakultak ki, amely növelte a termelékenységet, de egyben a rendszerkockázatot is. Erre a jelenségre a Világbank, az OECD és a WTO közös kiadványokban hívja fel a figyelmet (WTO, 2017). A termelés jellemző intézménye egyre kevésbé a termelővállalat lett, inkább a logisztikai rendszer végpontja, illetve gazdája. Minden termék mögött – ha részegységeinek és azok termelőinek az utaztatását is összeszámlálnánk, kiderülne, hogy – földrésnyi méretű szállítási távok adódnának össze.

A globalításban a termelőüzemek már egyre inkább a világ legkülönfélébb tájairól utaztatott részegységek összeszerelő műhelyévé váltak. Az emberek vonatkozásában is ez történt. A legnagyobb értékke a rugalmasság, az utazó ember vált. Az ember utazik a munkahelyre, a munkahely azonban közben világ körüli utat tesz meg. Utazik az ember által fogyasztott élelmiszer is. Így válhat racionálissá az, hogy Magyarországon Nagy-Britanniában termelt narancslekvárt lehet vásárolni, amit mondjuk lengyel vendégmunkással gyártottak, és onnan lengyel elosztóbázisról szereztek be a hazai elosztók és forgalmazók. A jelenlegi világrendszer, az áruhoz és az emberekhez hasonlóan, utaztatja a pénzeket is. Így akár az is kialakulhat, hogy egy amerikai család megtakarításából olyan befektetési jegyet vásárol, mely befektetési jegy valójában az ő – korábban a lakására – felvett hiteléből jött létre. A mai befektetési módozatok olyan bonyolultakká váltak, hogy az üzletek tekintélyes részét már számítógépek „kötik meg”, mert emberi elme nem képes az összefüggéseket megfelelően követni.

A globalizmus mai rendszere – ennek egy-két vonását mutattuk be – már idejét túllépte, lejárt üzemmódban van. Az egyre nagyobb erővel bíró cégek élhetnek azzal a lehetőséggel, hogy minden mindenhol beszerezhető, és maguknak a Föld legkülönfélébb terepein pozíciót tudnak szerezni. Egy idő után minden rendszer túlnövi önmagát; ez történt a globalitás jelenlegi rendszerével is. Erre nagy nemzetközi szervezetek már évtizedekkel ezelőtt felfigyeltek. Így például az OECD az 1990-es években egy munkabizottságot hozott létre, az akkori idők emberét meglepítő Növekvő rendszerkockázatok (Emerging Systemic Risks) elnevezéssel, mely munkabizottságnak a cikk egyik szerzője is tagja volt. A munka megkezdődött, de egy idő után a

bizottság vezetése megváltozott, és a rendszerkockázatokat lényegében a globális terrorizmus veszélyére korlátozta. Az elkészült könyv a globális terrorizmussal szemben a globális fellépés szükségességét hangsúlyozta (OECD, 2003).

A terrorizmus azonban nyilvánvalóan nem merítette ki a rendszerkockázat körét. Hamarosan világhosszá vált, hogy a globális rendszernek nem felel meg az uralkodó liberális ideológia. A 2008-as válság után tulajdonképpen ugyanaz a kérdés vetődött fel, amit az OECD mintegy tíz évvel korábban már egy programja során felvetett: a rendszerkockázatok nagyobbak, mint amilyen kockázatok kezelésére a rendszer öngyógyító képessége megfelelő. Mondhatnánk úgy, hogy az 1970 körül bevezetett új világrend szavatossági ideje lejárt. Az a hatalmi szerkezet, mely az értékrendet formálta az 1970-es évek után, lényeges átalakulásra szorul. A dollár és az olaj közötti kapcsolat lazul, és kérdéssé vált a dollár világpénzszerpe. Azzal ugyanis alapvetően összefügg, hogy a pénz szabad áramlása átváltott a pénz szabad spekulációjává (a fedezetlen dollárkibocsátásnak nincs akadálya többé). Nem lehet sokáig fenntartani egy olyan rendszert, amelyben az árfolyamok változására csak naponta több mint hétezermilliárd dollár értékű pénztömeg spekulál. A spekulációból származó gazdagodás elérte a határát. Nem azért, mert a nagy számoknál nincsenek még nagyobb számok, hanem azért, mert a spekulációban részt vevő pénzmennyiség elszakadása a termelés növekedésétől, valamint a világ eladósodottsága már gazdasági összeomlással fenyegeti a világot. Ez a helyzet már a hatalmas pénzvagyon fölött uralkodókat is nyugtalanította. A nagy jövedelmek ugyan szépen mutatnak a papíron, de kevésbé mutatnak szépen, ha azt a kérdést vetjük fel, hogy mi van mögöttük. Felvetődött tehát a kérdés, mit is érnek reáliákban (gazdasági vagyonban és befolyásolási erőben) a nagy jövedelmek és az azoknak megfelelő nagy vagyonok, amelyek nem mellesleg egyre kevesebb kézben összpontosulnak.

Mi következett ebből a kérdésfelvetésből? Eljött az idő, hogy valahogyan érvényesíteni kell a pénzben számolt hasznokat, amelyek elrugaszkodtak a világ együttes gazdasági vagyonától. Ez nem történhet másképpen, mint úgy, hogy jelentős jövedelmek és vagyonok értéküket kell hogy veszítsék. Szükség van tehát egy újabb kori átalakulásra, amelynek lényege: ezermilliárdos dollárjövedelmek keresik, mit is érnek azok reálvagyonban mérve.

A kapitalizmust eddig a pénz vezérelte, a több pénz egyenlő volt a több jövedelemmel és magasabb társadalmi presztízzsel. A több pénz azonban kezdett úgy viselkedni, mint a gyakorlatlan háziasszony tejbekásása. Fővés közben a kása egyre jobban kiszorítja a tejet, majd már akkorára nő a kásatömeg, hogy a lábából is kilép, majd már a konyhából is kifolyik, majd már a házból is, már az udvarból is kifolyik. A pénz is úgy járt, mint a tejben a kása: egyre jobban kiszorította a termelőtevékenységet a világ vezető gazdaságaiban, és önmagát növelő erőre kapott. A reálgazdasággal szemben kezdte elönteni a világot, úgy tűnt, az adósságnak nincs határa, hiszen jelenleg már a világ adósságállománya az éves GDP-termelés kétszeresét is meghaladja. A nagy pénzvagyonoknak azonban nem volt megfelelő ez a helyzet, mert egyre kevésbé lett világos, mekkora reálgazdasági vagyon van a feldagadt pénzeszközök mögött. 2008 után a tőzsdeárfolyamok hatszor olyan gyorsan nőttek, mint a GDP. Eljött az ideje,

hogy megfordítsák a tej és a kása, vagyis a reálgazdaság és a pénz viszonyát. Újra kell tehát fogalmazni azt, hogy mi mennyi. Erre pedig egy új világrend alkalmas. Az képes arra, hogy a feledés homályába rejti a korábbi értékeket, és azokat újakkal helyettesíti. Közben pedig a vagyonokat az új értékrend szerint méri.

A GLOBALITÁS MÁSODIK SZAKASZA – A DAVOSI KONSZENZUS² ÉS A KORONAVÍRUS-VÁLSÁG

2019-ben Davosban, a Világgazdasági Fórumon – annak nem hivatalos programjában – a látszat ellenére lényeges esemény történt: az úgynevezett washingtoni konszenzus doktrínájának csendes eltemetése, és egy új világot irányító doktrína értékelveinek a megfogalmazása. Az eltemetett washingtoni konszenzus három fő hívószava: *liberalizáció*, *privatizáció* és *dereguláció* volt. Ez a doktrína alapvetően a pénzügyileg elmaradott, azóta már fejlődőnek minősített államok felé irányuló gazdaságpolitikai ideológia volt, melynek lényege: „Az üzlet az üzlet” („business as usual”). Ez nem jelentett mást, mint az állam szűkítését (az ugyanis nem üzlet), az úgynevezett jóléti rendszerek felszámolását, és gazdasági téren a kereskedelmi és tőkepiac teljes nyitását a külföld „erőgazdaságának” javára.

Az új, davosi doktrína ára évi 5-7 ezermilliárd dollár. A kérdés ezek után „csak” az, honnan megy hová ez a tekintélyes összeg. Az új, mondhatnám „davosi konszenzus” látszólag az előző konszenzus ellentéte. A „pénz egyenlő az üzlettel” jelszót módosították, helyébe beléptették az új globalitást, emberarcú hívószavakkal. Az emberarcú globalitás doktrínáját eredetileg az ENSZ hirdette meg Fenntartható Fejlődés (Sustainable Development Goal, SDG) jelszavával. Ilyen célokkal ki nem érthetett egyet? Nagy volt az egyetértés. Arról azonban nem volt szó, hogy ez a program tekintélyes szakértői számítás szerint évi 5-7 ezermilliárd dollárba kerül. Az ilyen gigantikus összegek jelentését csak akkor lehet felfogni, ha valamihez viszonyítjuk azt. A nagyságrendet érzékelhetjük, ha arra gondolunk, hogy a program első négy éve alatt már az USA GDP-jének megfelelő pénzösszeg kerülne „szétosztásra”. Még hozzá azok javára, akik követik a meghirdetett értékeket, és azok kárára, akik nem.

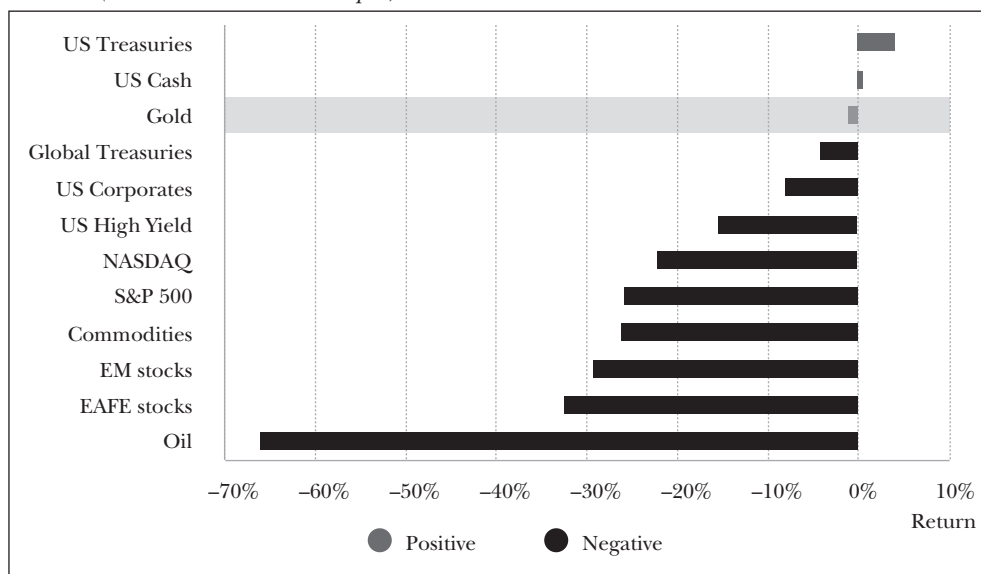
Felejtsük el az eddigi alapértéket, hogy csak a pénz számít, és fordítsuk vissza a tekintetünket az árura, a termelésre. A pénz ezentúl lehet jó pénz és rossz pénz is, a jövedelem is lehet jól és rosszul megítélhető jövedelem. A pénz kapitalizmusát át kell tehát írni az erkölcsös és szociális pénz kapitalizmusává. Megszületett tehát, a davosi doktrína alapján, a *felelős pénz*, *felelős kapitalizmus* programja. A felmelegedés és környezetszennyezés ellen már több nemzetközi fórumon felléptek a világevezető erők. Ez azonban nem elégséges. Az átalakításnak azonnali hatályt is kell adni. Az ezermilliárdos dollárvagyonok felett rendelkezők számára fel volt adva a lecke, keressék meg, mit jelent ez az erkölcsösség a befektetéseik tekintetében.

2019-ben a davosi csúcstalálkozó után egyre több értékelés szólt arról, hogy a befektetőknek újra kell gondolniuk eddigi stratégiáikat. A haszon – amennyiben az környezetkárosításból származik – el fog veszni, mert a pénz kivonul majd ezekből a befektetésekből. Civil mozgalmak sora kezdte el a befektetőket rangsorolni. Egyre többen

fogalmaztak úgy, hogy a meghirdetett felelős értékrendnek megfelelően a meglévő vagyonállomány egy jelentős része értékét veszítheti. Az Angol Központi Bank leköszönő elnöke 2019 végén, egy karácsonyi interjújában nem éppen karácsonyi üzenetet küldött a világnak, amikor szinte fenyegetően így fogalmazott: „Ha a vállalatok és befektetők nem vonják be terveikbe a klímaváltozás elleni küzdelmet, akkor számolniuk kell azzal a kockázattal, hogy a jövőben jelentős vagyonok semmisülnek meg” (Romei, 2020). Az Angol Központi Bank elnökének bejelentése után médiakampány indult el a nemzetközi szaksajtóban. Ezt a kampányt jól jellemzi, hogy egy vezető pénzügyi szaklap külön oldalt indított el a következő címmel: *Etikus és szociális befektetés* (ESI betűszó uralja ma a szócikkek sorát). A szakmai fórumok mellett a média és a civil mozgalmak irányítják a hangulatot, megjelölve – ahogy egy cikk írja – a szenteket és a bűnösöket a befektetői világban. Fontos irányító, szabályozó szerephez jutnak jelenleg még a zöld és egyéb szociálisnak tartott mozgalmak.

A Davosban meghirdetett új világrend és annak fentiek szerinti drámai megfogalmazása megtette hatását, alaposan megbolygatta a tőzsdéket. A biztonságot, illetve a jövővel kapcsolatos „félelmeket” egy sajátos indexszel mérik, a tőzsdei árfolyamok változásának indexével, amit a köznyelvben félelemindexnek neveznek. Az S&P 500 félelemindexe már 2020 márciusában elképesztő mértékben megugrott, kétszerese lett a 2008-as válságnak megfelelő értéknek. Ez mély válságtól való félelemre utalt. Azóta is nyomós aggodalomra utaló adatot mutat az index a jövővel kapcsolatban (30 körüli értékkel). A jelzett nagy átalakulások hatására ráerősített a koronavírus-járvány okozta válság (Goldhub, 2020) (1. ábra).

1. ábra: Főbb eszközök teljesítménye a koronavírus-válság első időszakában (2020. március 18-i állapot)

Forrás: www.gold.org/goldhub/research/gold-prices-swing-as-markets-sell-off

Sejtésünk szerint a klímavédelem, a szén-dioxid-kibocsátás csökkentésére irányuló felhívások valószínűleg nem az igazi célt jelölik meg, hanem csak eszközül szolgálnak a világ értékrendjének áthangolásához. Ez a technológiai és társadalmi átalakulás – amelyre a közvélemény és az értelmezési rendszerek kevésbé figyelnek fel – a globalizáció új hulláma és annak technológiája, előreláthatólag a biológiai technológia. Az új világrend valóságos irányultságát a meghirdetett jelszavakból nehéz megítélni, annyi bizonyos, hogy a befektetések értékét – a kampány jelzője, „felelős kapitalizmus, felelős befektetés” is erre utal – a jövőben nem rövid távú tőzsdei árak fogják meghatározni. Ennek megfelelően a cselekvéseket hosszabb távú folyamatokra való felkészültség irányítja majd. A profit tehát már annyira sem lesz irányítója a rendszernek, mint ma. A meghirdetett eszmék világosan utalnak arra, hogy a meghatározó cselekvések látóhatára a jelenleginél jóval tágabb lesz. A döntési horizont változása mellett az is látható, hogy a jelenlegitől lényegesen eltérő minőségi kritériumok kerülnek előtérbe.

ÚJ HULLÁM – GLOBÁLIS INFORMÁCIÓS HÁLÓK ÉS BIOLÓGIAI FORRADALOM

Az információs hálórendszer változásának kérdését e helyütt csak a bankrendszer vonatkozásában vetjük fel, abban is csak a kirajzolódó főbb változtatásra irányítva a figyelmet. A mai bankrendszer várhatóan visszaszorol a társadalmi kapcsolati hálórendszerekben, az emberek közötti gazdasági kapcsolatokban.

A bankrendszer, különösen az európai bankrendszer a 2008-as válságból „nem jött ki jól”, az amerikai nagy bankokkal szemben jelentős mértékben hátrébb szorultak. A gazdasági válság és a koronavírus-válság alapvetően megváltoztatja a bankok feladatait. A jelenlegi működési módjuk azonban nem túlzottan biztató abban a tekintetben, hogy kérdés, erre a feladatra a bankok megfelelően felkészültek-e. A gyakorlatilag nulla kamatláb jelentős erőforrástól fosztotta meg a kereskedelmi bankokat a két nagy központi bank, a Fed és az EKB gyakorlatilag zéró kamatláb-politikája következtében. Súlyosbította a helyzetüket, hogy a 2008-as válság után a reálgazdaság nem talált rá a fellendülés útjára. A reálgazdaság a befektetőknek nem volt megfelelő terep. Ezzel is összefügg, hogy a válság utáni mentőakciók jelentős pénzüsszegei alapvetően nem a gazdaságot serkentették, hanem a tőzsdéknek nyújtottak forrásokat, például részvényeik visszavásárlására, óriási összegek kifizetésére saját maguknak, prémiumként. Furcsa jelenséggel szembesült a világ, a gazdaság recessziós jelei ellenére a tőzsdék árfolyamai történelmi méreteket meghaladó módon emelkedtek, komoly hasznokat hozva ezzel a részvényeseknek.

Az alig növekedés párosult tehát a tőzsde virágzásával (több mint hatszor olyan gyorsan nőtt, mint a reálgazdaság). Ez a helyzet nem kedvezhetett a hagyományos kereskedelmi banki tevékenységnek, ellenszélben kellett a fennmaradásukért küzdeni, hiszen a befektetésekkel összefonódott pénzügyi társaságok a tőzsdei áremelkedésből komoly hasznot húzhattak. Mindezzel függhet össze, hogy *a banki tevékenység egyre kevésbé találta meg igazi célzottját, a kis- és közepes vállalatokat*. Így nyilatkozott erről a BIS vezető személye, Agustín Carstens: „A bankok jelenleg (a vírus okozta járvány

kezelésében – G. A., Sz. Sz.) nem a megoldás, hanem a probléma.”³ Hangsúlyozta, hogy pénznek a végállomásig kell eljutnia, a közép- és kisvállalkozásokig, illetve az egyénekig (ezek szerint a pénzek mozgásának végállomása jelenleg nem a gazdaság, hanem a spekuláció). Magyarán, a bankok nem a tulajdonképpeni feladatuk szerint működnek. A kereskedelmi bankrendszerrel szemben a globális befektetési társaságok kerültek hatalomra. A reálgazdasággal „bajlódó” bankok sorsa lefelé tart, mert, ahogyan mondani szokás, „minden jótett elnyeri végső büntetését”. A koronavírus okozta gazdasági visszaesés következtében csökkenő fedezettséggel kell növekvő feladatokkal szembesülniük (az más kérdés, hogy a 2008-as válsággal kapcsolatban tevékenységük erős kritikát érdemel).

Hosszabb kifejtést szükségeltetne, de a bankok visszaszorulása szorosan összefügg a kriptovaluták megjelenésével. Történt ugyanis, hogy a nagy 2008-as válság idején, amikor a bankok tevékenységében zavarok keletkeztek – hiszen fizetési nehézségek gyűrűztek végig a rendszeren –, egyszer csak megjelent egy új pénzfajta, a kriptopénz, az informatikai rendszer működésén alapuló pénz. Itt csak néhány jellemzőjére térünk ki. A kriptopénz képes kiszervezni a bankoktól azok létfontosságú funkcióját, a jelenleg erősen monopolizáltan működtetett pénzforgalmat. A 2008-as válság alatt, amikor a fizetések ellehetetlenültek, a pénzforgalom akadozott, a kriptopénz azt ajánlotta, amire a legnagyobb szükség volt: a fizetések biztonságát. Így megjelenése óriási érdeklődést váltott ki. A kriptopénz olyan technikát alakít ki, amelyben a fizetések úgy működnek, mintha mindenki készpénzzel fizetne. Az eladó ezért biztonságban van, mert az eladás és pénzhez jutás egy műveletben megy végbe. A vevő oldaláról ez azt jelenti, hogy a vásárlás nem bonyolódhat le fizetés (megfizetés, a fizetés befejezése) nélkül. Továbbá a kriptopénz a fizetések banki rendszerével szemben nem központosítja a fizetési rendszert. Esetükben a fizetési információ nem a „központokban” sűrűsödik, hanem elterjed, még hozzá a hálózatok sokunk által már művelt technikájával, mondjuk Facebook-technikával. A kriptopénz ekképpen egy, a fizetésekről szóló információs hálót hoz létre, amely bárki által, aki belép a kriptopénz hálójába, megtekinthető. Természetesen a bárkik ez esetben csak olyasvalakik lehetnek, akik rendelkeznek egy olyan számítástechnikai kapacitással, amely képes is követni a fizetési információk tömegét, azok fizetési láncolatokba való szerveződését. Következésképpen a bárki csak az a valaki lehet, aki magas technikával, információs tudással és megfelelő tőkeerővel képes egy ilyen bonyolult hálózati rendszerben „kutakodni”, láncolatokat feltárni.

A mi szempontunkból mindebből itt csak az fontos, hogy az *információs technika valójában a bankrendszer veszélyes konkurensévé vált*. Leválasztani képes a bankokról a nekik szolgáló big businesst, a pénzforgalom elszámolását, és ezzel az információ monopolizálását, koncentrációját. A mindennapi ember számára ebből elsőként az tűnik fel, hogy nem az „utált” bankokkal kerül kapcsolatba, hanem egy semleges és nem manipulálható információs rendszerrel. Azt azonban kevésbé tudja előre belátni, hogy az ember minden lépése egy szuperhálóba, szupermátrixba kerül be. Leinformált lesz, és szabályozható minden cselekvése. Egyszer csak egy olyan helyzetben találhatja magát, hogy otthona sem igazán otthon többé. Ott is erősen szabályozott alkalmazottként tud csak létezni. A technika tehát hatalmi eszközzé válhat, amire időben fel kell figyelni.

JÁRVÁNYOK ÉS AZ IPAROSÍTOTT MEZŐGAZDASÁG
MINT RENDSZERKOCKÁZAT

A koronavírus-járvány – mint minden járvány – egyben olyan történelmi esemény, amely hozzájárul a mindenkori hatalmi szerkezet átrendeződéséhez. A járvány – első megközelítésben – egyszeri, váratlan katasztrófaeseménynek is nevezhető. Számos jel arra utal, hogy a vírusválság meglehetősen mértékben rásegíthet a korábbiakban jelzett átrendeződési folyamatra. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy sajátos történelmi „küldetés” van: elősegíti a korábbi rend felbontását, és új rend bevezetését. Mint egészségügyi járvány – bár első rátekintésre ez még nem látható – elsősorban két területen képes jelentős átrendeződést okozni: az élelmiszeriparban és az egészségiparban. Ennek az első pillanatban sajátos társításnak nagyon is logikus alapja van. E cikk csak nagy vonalakban képes az összefüggésekre rávilágítani, és e két nagy területből jelen írásban az élelmiszeriparral kapcsolatos összefüggésekre helyezi a hangsúlyt.

Az éghajlatváltozásért a felelősséget leginkább az energetikai ágazatra terhelik rá. Valójában az élelmiszergyártás jelenlegi technológiájának az energetikához hasonlítható súlya van a klímaváltozásban, és mint látni fogjuk – ezzel is összefüggésben –, az emberiséget fenyegető járványokban és az azokat követő válságokban is.

Kissé messzebről kell indítanunk. James Wolfensohn, a Világbank volt elnöke több mint húsz évvel ezelőtt arra figyelmeztetett, hogy az emberiséget három dolog veszélyezteti: az elvárosiasodás, a járványok és a szegénység. Miről van szó? Az emberek természetközeli életmódját felváltja a tömegszerűségekkel jellemzett, a természettől leválasztott életmód. Az ember betondobozokban él, klímaberendezés fűjja a levegőt, és lakóhelye, valamint a munkahelye meglehetősen távolságokat képez. Dobozokban utazik, dobozokban dolgozik, és dobozokból étkezik, tömegétkeztetők ellátásában. A tömegétkeztetők pedig tömeges állattenyésztő telepekről szerzik be a húst. Az állatok betondobozokban élnek, ők maguk nem mozoghatnak, de annál többet szállítják a táplálásukhoz szükséges ételmet, gyógyszert és a felügyeletüket ellátó embert. A járványveszély tehát magától adódik. A biodiverzitás leépítése nem csupán a növény- és állatvilágra lett érvényes, hanem az ember létmódjára is. Nem a környezetéhez kapcsolt az otthona és a fogyasztása sem. A Világbank volt elnökének jóslatát igazolja az Egyesült Államok szövetségi központi bankjának, a Federal Reserve Bank of St. Louis megállapítása, miszerint a járványok és a járványok okozta halandóság – a koronavírus-járvány esetében – nyilvánvalóan összefügg a magas népsűrűséggel és a megnövekedett városiasodással (Wheelock, 2020).

Az élelmiszer-gazdasággal és azon belül a hústermeléssel, vagyis az állattenyésztéssel foglalkozó tanulmányok meglehetősen sötét képet festenek az emberiség hússal történő ellátása tekintetében. A koronavírus támadásakor az Egyesült Államokban számos hústenyésztő farm bezárt, mire az elnöknak kellett rendeletileg létfontosságú intézménynek nyilvánítani a húsfarmokat. De ez csak a jéghegy csúcsa. Ugyanis a befektetők a jövőt tekintve egyre kockázatosabbnak tekintik az állattenyésztést és a tejtermelést a jelenlegi technológiája mellett. Ennek két oka is van. Jelenleg az élelmiszeralapanyag-termelés (növénytermelés és állattenyésztés) okozza a világ

szén-dioxid-kibocsátásának közel egyharmadát, állítja az Egyesült Államok egy kormányközi bizottságának anyaga (Terazono, 2020). Ezen belül mintegy 7 százaléknyi a súlya az állattenyésztésnek, vagyis egyharmadnyi.

A tömeges és iparosított technológiákat követő állattenyésztés környezeti terhelése azonban csak a kisebbik gond, amiért a befektetők egymás után hagyják el ezt a terepet. Mi is történt? Az állatok természetes tartásával szemben jóval olcsóbb lett a betonok közé szorított és mozgáshiányos állattenyésztés. Ez a természetellenes állapot egyre több gondot okozott az állategészségügyben. Ma már az is nyilvánvaló, hogy a tömeges, természetes körülményekről leválasztott állattenyésztés „termeli ki” az állatról az emberre átterjedni képes kórokozókat. Egy *Financial Times*-cikk szerint a koronavírus csak egy epizód az állatoktól az emberre átmenő járványok között. Idesorolja már a spanyolnáthát is, amely állattartó telepekről indult el. De hasonló a helyzet a SARS, az Ebola, a sertésvírus és sok ismert járvány esetében. Az „elefánt”, vagyis az óriási veszély a hústermelésben – így fogalmaz a cikk írója – annak kórokozó hatása és a kórokozók ellen bevetett tömeges gyógyszerhasználat, így az antibiotikumok tömeges használata. Az Egyesült Államokban a felhasznált antibiotikumok 80 százaléka az állattartó telepekre jut. A nagy veszély ebből az, hogy a kórokozók rezisztenciája egyre nő. Egy, az angol kormány által ebben a témában megrendelt tanulmány arra a következtetésre jut, hogy 2030-ra a rezisztens kórokozók 10 millió ember halálát okozhatják majd. Ez a világnak akkor 100 ezer milliárd dollárba kerülhet (Coller, 2020).

A már magát megmutató biológiai forradalom azonban éppen erre a feladványra nyújt megoldást. Megszünteti a farmokban történő állattenyésztést, és laboratóriumi úton termeli majd az emberi étkezésre szolgáló műhúst. A közvéleménynek már bemutatatták az Egyesült Államokban a műhúst, amelynek gyártása egyelőre még próbaüzemben van. Ez a közeljövő, ugyanakkor még állati eredetű a húsfogyasztás. A következő fázisban a hústermelés leválik az állati eredetről, a kutatások mai állása szerint sajátos növényi fehérjékből kiindulva lesz képes a biológiai ipar a mai húsra megfelelő, fehérjedús élelmiszert előállítani.

A koronavírus-járvány valójában rámutat arra, hogy az emberiség egy – a tőkebefektető társaságok által uralt – biológiai forradalom előtt áll, amelynek hatása az emberi és a társadalmi életre messze meghaladja az ipari forradalom hatását. Ehhez kell tehát a társadalmak etikai és pénzügyi rendszerét átállítani. Ehhez új hatalomszerkezetre (nemzetek és államaik semlegesítésével) lesz szükség.

– Ehhez első lépés a tőkebefektető társaságok „politikai”, társadalomátalakító tevékenységével szemben álló államok semlegesítése.

– Az államoknak nem szánunk szerepet annak meghatározásában, mi számít felelős befektetésnek. A nemzetekre, az emberekre és államokra ezek szerint nem tartozik az, hogy milyen befektetés és gazdasági működés számíthat etikusnak, és ennek megfelelően felelősnek. Az elérhető irodalomból úgy látszik, hogy az sem számít az államok illetékességébe, mit jelent az, hogy a befektetéseknek szociálisnak kell lenniük.

– Új nem legitim hatalomgyakorlási módok terjednek el. Sajátos hatalomgyakorlási funkcióhoz jutnak ezzel szemben nem állami intézmények, így a média és az átala-

kulásra szervezett mozgalmak, a zöld vagy hasonló környezetvédelmi propagandista szerveződések.

– A kereskedelmi bankok kiszorulnak a pénzforgalom levezetőjének elsődleges szerepköréből, és a befektetések már amúgy is csökkenő mértékű finanszírozásában is jelentősen csökken a szerepük. A kereskedelmi bankok pálya szélére szorítása folyamatban van.

– A globális méretekben koncentrált tőkebefektető intézmények gazdasági hatalmukat – egyre láthatóbban – politikai hatalommal társítják. Vagyonuk meghaladja az Egyesült Államok GDP-jét, így hatékonyan képesek kiválasztó és jutalmazó, illetve büntető hatalmat gyakorolni, amihez a médiát is társítani tudják.

Mindeddig új ideológiai elvek térhódításáról, meghirdetéséről és a tőkebefektető társaságok erejére építő, erőszakos vagyontrendező műveletekről volt szó. Mindezzel a hatalmi szerkezet és a hatalom működésmódjának jelentős megváltozására igyekezünk rávilágítani.

Továbbra is kérdés marad: mit szolgál mindez?

AZ ESI-PROGRAM A TÁRSADALOM ÁTÉPÍTÉSÉRE

Az ESI⁴ betűszó a környezet- és társadalomtudatos befektetések néven meghirdetett új értelmezési világrend bevezetését szolgálja. A világot hamarosan biológiai forradalom forgatja ki a mai valóságából. Az ipari társadalmak korát az elkövetkező időben a biológiai társadalom váltja fel. Ezt készíti elő az ESI, az etikai és szociális befektetések orientációs rendszere. Egy új „nagy átalakulás” van kibontakozóban, melynek hordereje talán még a Polányi Károly által leírt nagy átalakulásnál is jelentősebb lesz. Polányi kitűnő könyve azt mutatja be, hogyan ment végbe az emberi létformák átalakítása a tőkeérdekeknek megfelelően, ami egy történelmi sodrásban egyfajta magyarázatot ad a fasizmus térhódítására (Polányi, 2004). A mostani átalakulás a Polányi által leírtaknál is mélyebb lesz, igaz, ez is a létformákat alakítja át, de már úgy, hogy megszűnteti annak kettősségét. Megítélésünk szerint az emberi otthont is a hatalmi szerkezetnek veti alá, vagyis az embert magát alakítja át, és nem egy funkcióját csupán.

A jövőben várható nagy átalakulás egy olyan technológiai-hatalmi struktúra kialakulását segíti, amely horderejében meghaladja az ipari forradalomét, az információs technikáét és annak csúcspontját, a mesterséges intelligenciáját is. A korábbi változásokat a mesterséges anyaggal és a mesterséges tudással lehet talán néhány szóval jellemezni. A biológiai forradalmat – nehéz ezt ma megítélni, de annyi bizonyos, hogy – a manipulált élő anyaggal, az élő és élettelen világ egy mai világunkban még elképzelhetetlen szimbiózisával jellemezhetjük. Ez az élő világba és az embernek a saját élő világába történő olyan beavatkozásokat jelenthet majd, amely már nem fér bele az emberről való mai elképzelésekbe és erkölcsi normákba.

A továbbiakban csak arra szorítkozunk, hogy felhívjuk a figyelmet a várható biológiai forradalomra történő felkészülés fontosságára, amit a koronavírus okozta járvány mintegy előkészített. Egy nagy ívű tanulmány részletesen foglalkozik a biológiai forradalommal (McKinsey Global Institute, 2020). A cikkünkben ezekben a kérdésekben nem

tudunk elmélyedni, csupán arra kívánjuk felhívni a figyelmet, hogy a globális átrendeződési folyamatnak konkrét irányultsága van. Az etikus és szociális befektetések mögött tehát egyre nyilvánvalóbb, hogy nem csupán a környezeti ártalmakkal való szembesítés jelenik meg, hanem – talán elsősorban – a világ etikai és szociális világának a felkészítése arra, hogy megváltozik az ember élővilágról alkotott mai elképzelése és etikai rendszere.

VÍRUSVÁLSÁG KONTRA EREDETŐRZŐ EGÉSZSÉGIPAR? TÁRSADALOMGAZDASÁGI SZERVEZŐDÉS MÁTRIXSZEMLÉLETBEN

Cikkünk második részében a Magyarországra levonható következtetésekkel foglalkozunk. A koronavírus-válsággal felgyorsult globalizációs új hullám az országot meglehetősen nehéz feladatok elé állítja. Az eddigiekben egy erőszakos úton bevezetendő társadalomgazdasági mátrixrendszert igyekeztünk felvázolni. Itt egy védekező társadalomgazdasági mátrixot mutatunk be, részben szövegesen, részben táblázatba, mintegy „mátrixba” foglaltan.

Az ország nemzetközi összehasonlításban is sikeresen vette fel a harcot a koronavírus-járvánnyal. Az országot egy BIS-elemzés kedvezően rangsorolta abban a tekintetben is, hogy viszonylag mérsékelt az okozott visszaesés, gazdasága viszonylag jól ellenállt a válságnak (BIS, 2020). A sikeres védekezés arra utal, hogy az ország megfelelően képes felkészülni egy járványveszélyre, ehhez illetékes, felelős, cselekvőképes kormánya és a járványra különlegesen kialakított intézményei voltak. Az emberek együttműködtek a járványügyi intézményekkel, elfogadták és támogatták azok megszorító intézkedéseit is. Külön hangsúlyozandó, hogy a kormány képes volt előre gondolkodni, nem már megtörtént bajra válaszolni, a baj megelőzésére összpontosított. Mindez arra utal, hogy *az országnak van olyan legitim intézményrendszere, amely képessé teszi a járványhelyzetnél is hosszabb távú stratégia kialakítására*. Képes az országot már megelőző módon felkészíteni a globalizmus új hullámára, hogy abban a lehető legkedvezőbb pozíciókban legyen képes, ha kell, védekezni, ha pedig lehet, saját stratégiát kialakítani.

Átgondolva az új globális hullám várható természetrajzát, támaszkodva az ország válaszlásra alkalmas működés módjára, e cikkben megkíséreljük az ország lehetőségeire építő néhány szempont megfogalmazását. Az új globális hullám működés módját megismerve néhány kiinduló szempontot vázolunk fel.

1. A stratégiai váltásról

– A nemzetközi pénzügyi világban történő átrendeződések (azonközben a világ kirajzolódó felkészítése egy gyökeres társadalmi változásokkal járó biológiai forradalomra) mutatják számunkra a tanulságos összefüggéseket, szempontokat.

Új húzóágazatok jönnek létre, ezek előrejelezhetően az élelmiszer-gazdaság és egészséggazdaság. A hazai lehetőségek szempontjából alapvetően fontos, hogy a biológiai forradalomról szóló tanulmányok a gazdaság biológiai területére összpontosítsanak, ennek megfelelően az élelmiszer-gazdaságra és az egészséggazdaságra. Azt jelezve, hogy a korábbi húzóágazatokkal szemben ezek lesznek az új húzóágazatok. Magyarország számára mindkét ágazat nagy lehetőségeket rejt magában. A Kárpát-medence térsége 35-50 millió ember étkeztetésére alkalmas, gyógyító vizei, füvei, szakrális gyógy-

gyító terei és még a családi közösségekben élő emberek ápolási-gyógyítási kultúrája, és nem utolsósorban a „jogi” orvoslással szemben a bizalmi kapcsolatra épülő orvoslás azt jelzi, hogy *mindkét ágazat az ország számára stratégiai jelentőségű lehet a jövőben*. Akkor, ha megtaláljuk a nekünk megfelelő stratégiát, és ahhoz az ország olyan szintű együttműködési képességét, amit sikeresen mutatott be a válság leküzdésében.

– Már a közeli jövőben olyan jellegzetes folyamatok bontakozhatnak ki, amire való időbeli alkalmazkodásban a késlekedés rendkívül sok veszteséget okozhat. A járványra való kormányzati és társadalmi reagálás sikere nem enged időt lazításra a jövőre való felkészülés tekintetében. Az egymást követő rendszerkockázatok (2008-as válság, euróválság, migrációs válság, vírus okozta válság) jelzik, hogy a jövőnket a rendszerkockázatok egymást követő kezelése és egyben a kibontakozó új rendszerre való felkészültségünk fogja meghatározni. A globális rendszer kaotikus állapota fennmaradt, egyik válság sem megoldással zárult, egyelőre a tünetek gyógyítása, enyhítése történt. A jövőre való felkészülést – a válságok halmozódása közepette is – szükséges elsődleges cselekvési tereppé nyilvánítani.

2. Mátrixszemléletű társadalom-gazdasági szerveződési formák

A gondolkodás időtája kitágul. A hosszabb távban gondolkodás súlya nő, a stratégiára való felkészültség hiánya életveszélyes lehet a jövőben. „A jövő már elkezdődött”, hangzik el egyre gyakrabban, joggal. Ezért a jelen minden mozzanata meghatározó lehet. (A következőkben egy, a hazai viszonyokra adaptálható mátrixszemlélet követését mutatjuk be, melyet a mellékletben, mintegy kísérleti alkalmazásként, a mezőgazdaságunkra konkretizálva mutatunk be.)

Eredetörző stratégia. Előtérbe kerül az ország stratégiai pozícióit befolyásoló, hosszú távú fejlemények feltérképezésének szükségessége (lásd biológiai forradalom és annak hazai adaptálása). Írásunk későbbi részében ezt célozza a hazai hús- és növénytermeléssel kapcsolatos mondanánk.

– *Mátrixszemléletű intézményrendszer, a mátrixkapcsolatokban csomósodási pontok erősítése* (nagy család, vállalatok, falvak, szövetkezetek, szövetségek, tájegységek, azok kapcsolati rendszerei). A makro- és mikroszintű, vonalas szerkezetű intézményrendszer alkalmazkodóképessége nem elégséges.

– *Közvetlenségi kapcsolatokra⁵ épülő piaci kapcsolatok.*⁶ A társadalom-gazdaság egy szövetrendszer, amit a termelők, a vállalatok és fogyasztók minél erősebb közvetlenségi kapcsolata tart fenn. A közvetlenségi kapcsolat teljes: ami az egyik egységnek termelés, vagyis kibocsátás, az egy másiknak a fogyasztás.

Kiemelt fontosságú a pénzügyi közvetlenségi kapcsolat. Ez abban áll, hogy – teljesség esetén – ami az egyik embernek kiadás, az egyben egy másik embernek a közösségen belül bevétel (Somogyi, 2017). A pénz úgy forog tehát, hogy a közösséghez visszazár. Továbbá ami az egyiknek megtakarítás, az a másiknak többnyire beruházás. Ezen összefüggések megvalósulásának mértékét fejezi a közvetlenségi kapcsolat mértéke

– A kapcsolati csomósodási pontokra a *megfelelő intézmények kialakítása*. A kapcsolati rendszerekben az oda-vissza irányultság fokozása.

A közvetlenségi kapcsolatokban kialakuló csomósodási pontokra épülő társadalom-gazdasági szerveződési formák erősödése (család, falu, lakóközösségek, vállalatok, táji).

– *Közvetlenség erősítése falvakban, tájegységekben országos és közép-európai szinteken egyaránt* (kereskedelemben, termelésben, egymás közötti elszámolásokban, vállalati kapcsolatokban, oktatásban, pályaaorientációkban).

– *A család, pontosabban a nagycsalád a társadalom-gazdasági mátrix szerves része, csomósodási pont.* (A nagycsaládok reprodukciója, vagyis a nemzetfenntartás legalább annyira termelés, mint fogyasztás.)

A közvetlenség érvényesítése a generációs kapcsolatokban – a nemzetet a generációk közötti erős közvetlenségi, kölcsönösségi kapcsolat tartja fenn (pl. nyugdíjhoz gyermek is kell).

– *Ifjúsági pályaaorientációk építése* – közvetlenségi kapcsolatok erősítésével. A pályaaorientációk ráhangolása a hazai stratégiai nyomvonalakra.

– *A nemzet történelmileg kiépült – nemzeti határokat átlépő – tájegységei és gazdálkodási kultúráinak, rendszereinek* (Őrség, Ormánság, Jászság, Kunság stb.) *beépítése* a közvetlenségi kapcsolatokba.

– *Közvetítőhálózatok szerepének felértékelődése és új formák kialakulása.* Közvetítési kapcsolatok mátrixszemléletben – a vonalas szerkezetű hierarchiával szemben, így

a) kereskedelemben a közvetlenség erősítésével, és nem annak csökkentésével; ami az egyiknek eladás, az egy másik egységnek lehetőleg egyben vétel legyen,

b) pénzügyekben a társadalom-gazdasági közvetlenségi formák erősítésével, és nem azok csökkentésével (belső elszámolások, ami az egyik egységnek kiadás, az a másik egységnek lehetőleg bevétel legyen).

Eredmény: Minden egyes forint erősíti a társadalmi mátrix csomósodási pontjait (családok, falvak, vállalatok, tájegységek, nemzet, Közép-Európa). A közvetlenségi kapcsolatok fontosságát ismerték fel a növekvő számú kosárközösségek.⁷

A mátrixszemléletű stratégiában az oda-vissza kapcsolatok erősödnek az állam, a gazdaság és a családok között. A családgazdaság a rendszernek szerves részévé válik. Ha a családgazdaság nem kapcsolódik megfelelően össze a termeléssel, akkor a termelés elveszíti legbiztosabb bázisát és orientációját, így az emberi létet erősítő minőség-ellenőrző intézményét, az együttműködést a többgenerációs mintázatot felmutató fogyasztóval. A várható biológiai forradalom azonban ettől eltérő kapcsolatra épülne, az ember csupán a biológiai szemléletű termelési módnak egy biológiai csavarja lenne.

Mindezért gondoljuk, hogy egy eredetmegőrző élelmiszer-gazdasági stratégia – amely nem nélkülözheti a családok, a falvak, a tájegységek, a közép-európai térségek mátrix módjára történő együttműködését – erősítheti az ország felkészülését arra, hogy *ne kiszolgáltatottja legyen egy globális átalakulásnak, hanem maga is éljen annak filozófiájával.*

A fenti szempontok láthatóan egy védekező szemléletű mátrixszerveződést segítenek elő. A további pontjaink is ezt az irányultságot őrzik.

3. A biztonság stratégiai súlyú kérdéssé válik.

A biztonsági rendszerek létének és alkalmas voltának nagyobb súlya lett a válság miatt. Ebben az élelmiszeripar mellett az egészségügynek kiemelkedő fontossága van, és lesz a következőkben is. A biztonság növelése egyéb ágazatokban is fontos, feltétlenül kiemelendők a rendészet, az elhárítás és a kiberbiztonság kérdései.

4. A stratégiai célkövetés és kivitelezés nemzeti szintű együttműködést igényel.

Az együttműködéshez szükséges, hogy a stratégiának egy intézményi mátrixrendszere kialakuljon, mivel minden mindennel összefügg. Sikeres stratégia akkor érhető el, ha a legkisebb társadalmi cselekvő egységek az összes többivel és az országos szintű stratégiai intézményekkel – mintegy élő szövetrendszerben – együttműködésre, egymásra hangolódásra képesek. Ebben az irányban mutattak fel sikereket az úgynevezett kis tigrisek a gyors felzárkózásuk idején.

A mátrixszerű együttműködés a mindennapi gyakorlat számára azt jelenti, hogy ami jó a stratégiai kutatásnak, az legyen jó a hazai nagyvállalati szférának, az ország tájegyiségeiben lakó és együttműködésben gazdálkodóknak, a falvak népeinek is. Aki termel és kutat, annak legyen hazai fogyasztója, aki fogyaszt, annak legyen hazai termelője. A kutatás eredményei számára fogyasztók legyenek a közepes és kisvállalkozások, és végül a háztartások szintjén is alkalmazhassák azt. Ahogy a teflon edény a Holdra szállásra irányuló kutatásoktól eljutott a háztartásokig, úgy a hazai élelmiszeripar stratégiai eredményei a családok kiskertjeiben, a falvak hasznosítandó földjein is eredményeket hozhasson.

A hazai pénzügyi szférát a stratégiai gazdaságpolitikába partnerként kívánatos bevonni. A jelenlegi koncentrációját azonban mérsékelni szükséges. A pénzügyi szférának a reálgazdasághoz fűződő viszonya átgondolásra szorul. Több, a kisvállalkozások, a kistelepülések szintjére lemenő – pénzügyi újításokra is számot tartó – finanszírozási lehetőség építendő ki. A pénz útjának végállomása a hazai kis- és középvállalkozások legyenek, ez esetben teljesít jól a bankrendszer. Ezzel kapcsolatban hivatkoztuk meg már korábban a tekintélyes nemzetközi pénzügyi szakembert, Agustin Carstenset, hogy ha ez nem így történik, akkor a bank nem a megoldás, hanem a probléma maga.

IRÁNYULTSÁG A KORSZAKVÁLTÁSHOZ –
A VÍRUSJÁRVÁNY MINT ÉBRESZTŐ

A válság, mint minden válság, egyben tanítómestere is az emberiségnek. A járvány láthatóbbá tette azt, hogy az elvárosiasodás, tömegekbe zsúfolódás, a biodiverzitás pusztulása a természetben és az ember létformáiban is rendkívüli kockázatokkal jár a jövőben. Az ipari forradalom iparosította az élelmiszer-termelést és az emberek létmódját is, ami – túlméretezettsége és a létviszonyok szuperiparosítása következtében – kedvező feltételeket teremtett a járványok kibontakozásához. Azt is leírtuk, hogy a várható biológiai forradalom éppenséggel az iparosított létmódokat változtatná meg, azt azonban még nehéz elképzelni, hogyan. Annyi bizonyos, hogy az élettudományok előtérbe kerülnek, valószínűleg eleinte éppen az iparosított létmódok gyógyítására és ezzel egyben fenntartására. Ez is egy út.

Egy másik út az, hogy a biológiai forradalmat felhasználhatjuk a biodiverzitás megőrzésére, vagyis az iparosított mezőgazdaság átvezetésére a természettel együttműködő közösségek természetének megfelelő létmódjává. Ebben nagy szerepe lesz a természet adta génállományok megőrzésének, azokra alapozott génkutatásoknak, illetve az általunk hangsúlyozott társadalmi változásnak, amely a társadalmi kapcsolatokban a közvetlenséget szolgálja. Azt, hogy a termelő és fogyasztó között növekedjék a közvetlenség, legalább többgenerációs időtávban.

VÍRUSJÁRVÁNY ÉS BIZTONSÁGOS ÉLELMEZÉS

A magyar élelmiszer-gazdaság jól vizsgázott a válság eddigi időszakában. Egyrészt a nagy bevásárlási roham néhány napját leszámítva kielégítő volt az ellátás az élelmiszer-kiskereskedelemben. A jövőben fő cél, az egészséges táplálkozás mellett, az ellátásbiztonság növelése lehet. Kívánatos, hogy a mainál érezhetően magasabb legyen azon növényi termékek aránya, amelyekben nincsenek vegyszermaradványok, a hú-sokban pedig jóval kevesebb gyógyszertartalmat lehessen kimutatni.

Ezeknek a szempontoknak leginkább a bio- és az organikus termelés felel meg. A kisüzemi termelés általában pozitívabb, mint a nagyüzemekben folytatott ún. intenzív növénytermesztés és állattartás. Az élelmiszerekkel való biztonságos ellátásnak akkor lehet eleget tenni, ha diverzifikált mezőgazdasági és élelmiszeripari háttér létezik az országban. Ez a feltétele annak, hogy az élelmiszer-gazdaságot egyben egészségiparnak is nevezzük. Az élet ugyanis az ételekben adódik át az embernek. „Amit eszel, az leszel”, így szól a bölcs közmondás.

A magyar élelmiszer-fogyasztásban rá kell állni arra, hogy az emelkedő jóléttel azonos ütemben emelkedjen az élelmiszer-fogyasztás és annak színvonala is. Ezzel együtt jelentősen csökkenhetnek az étrend-kiegészítőkre elköltendő összegek. Ma azért költünk ez utóbbiakra egyre többet, mert az élelmiszerek nyomelem- és ásványianyag-tartalma sok esetben töredéke a korábbiaknak. Ezért a minőségi élelmezésre fordítandó összegek növekedése közös érdek az nálunk lévő bevásárlólánccal. A forintösszegekben emelkedő élelmiszer-fogyasztás persze nem azt jelenti, hogy 20-30%-kal több kenyeret, olajat, felvágottat kell elfogyasztanunk, hanem azt, hogy az értékesebb (és ezért általában drágább) termékek aránya emelkedik, és mindenekelőtt a többszörösére nő a bio-, organikus stb. termékeknek a fogyasztáson belüli súlya. A minőségi termékek arányát indokolt számottevően emelni, a mai 1-2 százalékról 20% körüli szintre. Ma a világ fejlettebb országaiban a bioélelmiszerek a forgalom 6%-át adják, vannak azonban ennél nagyobb eredmények is. Ilyen Ausztria, ahol az AKI kiadványa szerint 14%-ot is elérnek a bio- és organikus élelmiszerek (AKI, 2016:57).

A feladat nagy, mert a nagyüzemi mezőgazdaságunk a 60-as évek közepe óta áttért a szántóföldön a műtrágya és a vegyszerek nagymértékű alkalmazására, az állattartásban pedig a 70-es évek elejétől az ún. intenzív módszerekre, az azokhoz kifejlesztett fajtákkal (brojlercsirke, intenzív sertéstartási módszer, holstein-fríz tehenészetek). Az élelmiszer-gazdaság volt a magyar EU-tagság egyik fő szenvedő alánya. Mezőgazdaságunkban egyre inkább a monokulturális, a gabona- és az olajos növények szántóföldi termelésének a dominanciája érvényesül. Magyarország sajnálatosan kedvezőtlenül vesz részt a globális értékképzési láncolatban. Ezt mutatja ki egy tanulmány a magyar gabona-hús értéklánc vonatkozásában. A termelt gabona tekintélyes része nyomott áron kivitelre kerül, majd a húst behozzuk (Sziládi, 2020). A magyar olajos magvak nagy hányadából üzemyanyag készül. Háttérbe szorultak a munkaigényes kultúrák, az állattartás, a kertészet. Alacsony az élelmiszerek feldolgozottsági foka a magyar termelésben. A kivitelünkben túlnyomó hányadban az elsődleges mezőgazdasági termékek (gabona, olajos magvak, tej stb.) dominálnak. A két tényező összefügg, mert akkor

lehet magas a feldolgozottság az élelmiszeriparban, ha diverzifikált mezőgazdasági háttér áll mögötte.

Sajátos helyzetben van a biogazdálkodás nálunk. Ugyan a termőterületből jelentős az aránya, a termelése zömmel alapanyagként kivitelre kerül. Ugyanakkor a hazai biotermékek fogyasztásának mintegy 90%-át (alapvetően feldolgozott termékeket) behozatalból fedezik.

KERTÉSZETI ÁGAZATOK

15-20 ezer hektárnyi nagyüzemi új gyümölcsöst szükséges telepíteni. Ez nemcsak kiváltaná az elöregedő ültetvényeket, hanem növelné is a termelést. Fontos szempont, hogy a szedés munkájához legyen kellő munkaerő. A házi kertekben új gyümölcsfák ültetése az elöregedett fák cseréje mellett a termés növelését is szolgálhatná. Fontos az ökológiai szemléletű gyümölcstermesztés megerősítése. A baromfitartást ugyanis jól össze lehet egyeztetni a gyümölcsök termelésével. A tyúkok, pulykák ugyanis a gyümölcsösben szaladgálva sok táplálékot szednek fel, amivel a gyümölcsök kártevőit megritkítják.

MAGYAR ÉTTERMI LÁNC

Az élelmiszer bizalmi termék – akkor is, ha boltban veszik meg, és akkor is, ha étteremben fogyasztják el. A fogyasztói bizalom elnyerésének egyik eleme az, hogy az elkészítésének legyenek olyan mozzanatai is, ahol az érdeklődők mind az alapanyagokat, mind az azokból készülő termékek elkészítésének a fázisait maguk is figyelemmel kísérhetik. Ez egyben reklámot is jelent az adott konyhai kultúra számára. Célszerű tehát kiválasztani azt, hogy a magyar konyha egyes ételei miként készíthetők el úgy, hogy látványkonyharendszerben a kívülállók is nyomon követhessék, illetve oly módon, hogy az más étkezési szokásokhoz szokott személyek részére is elfogyasztható legyen.⁸

Célszerű egy, a magyar konyhára alapozott gyorséttermi (bisztró)lánc létrehozása, amit a világtársversenyt nyert híres szakácsaink is szorgalmaznak. Széll Tamás, Bocuse d'Or-döntős és Michelin-csillagot is elnyert szakácsunk több nyilatkozatában szorgalmazta a magyar konyhára és nyersanyagra alapuló bisztrókat. Ennek az éttermi láncnak a külföldbeli megjelenése egyben jó lehetőséget hordozna a magyar gasztronómia ismertségének és ezzel az élelmiszer-kivitelnek a növeléséhez is.

A minőségi éttermeknek visszatérő gondja nálunk, hogy a jó alapanyagok nagy hányadát külföldről kényszerülnek beszerezni azért, mert itthon nincs kellő kínálat. Ezt megoldandó, olyan kínálatot kell teremteni, hogy abból még a közepes szintű éttermek is bőségesen tudjanak sütni-főzni. Nagyon fontos, hogy csak minőségi hazai alapanyagokat dolgozzanak fel a magyar éttermi láncok, itthon és külföldön egyaránt.

KILOMÉTER-TUDATOS VÁSÁRLÓK

Az élelmiszerek szállítási távolságáról viszonylag egyszerű rendszerrel tájékoztatást lehetne adni a vásárlók részére a boltokban. Ehhez az szükséges, hogy a termékködon a

gyártó cég mellett feltüntessék a gyártóüzemet is. Ehhez a magyarországi nagykereskedőnek meg kellene egyeznie a beszállítóval, hogy az üzem kódját is feltüntessék (ismereteink szerint pl. Németországban van ilyen). Ebben az esetben ugyanis a boltokban el lehetne helyezni olyan termékkód-leolvasókat, amelyiken a vásárlók az ár mellett a feldolgozás (illetve a fenti esetben a termelés) helyét és (a bolttól való) távolságát is megnézhetik.

Ezt kiegészítheti olyan szoftver, amelyik a pénztárnál megadja a vevőnek, hogy a megvett élelmiszereket átlagosan hány kilométert utaztatták. Ez csak a vevői tájékoztatást szolgálná, de később akár a szabályozás is figyelembe vehetné.

STRATÉGIAI ÉLELMISZERKÉSZLETEK

Az agrártermékek készletezését az elmúlt 16 évben a piaci intervenció igényei határozták meg. A jövőben ezt egy új igénnyel kellene kiegészíteni: a lakosság biztonságos élelmiszer-ellátásával. Szükséges, hogy egyes alapvető termékekre 10-20 napos lakossági ellátáshoz szükséges mennyiséget készletezzen a magyar állam a kevésbé romlandó élelmiszerek esetében (konzervek, mélyfagyasztott termékek, liszt, vaj, sajt, száraz hentesárúk, fagyasztott húсок).

A MAGYAR AGRÁRIUM VERSENYHÁTRÁNYA AZ ADÓZÁSBAN

Az EU-tagságunk óta olyan térségi piacokon kell versenyeznünk, ahol gazdák adják a termelés döntő részét. Ők lettek az ármeghatározók úgy, hogy a költségeiken belül alacsony súlya van a jövedelmi adóknak, járulékoknak. Az egyéni gazdákat jellemzően alig terhelik elvonásokkal, jövedelmi adókkal és járulékokkal. Az ilyen országok (pl. Lengyelország, Németország) költségei⁹ határozzák meg a környező térségekben is az árakat, így az adóztatást erősebben alkalmazó országok mezőgazdasága versenyhátrányba kerül. Az utóbbi országok között van sajnos a két csehszlovák utódállam mellett Magyarország is. Ez a versenyhátrány jellemzően a munkaigényes kultúrák esetében érvényesül.

TULAJDONI VÁLTOZÁSOK ÉS FÖLDJUTTATÁS

A feldolgozóüzemek jelentős részét (harmadát-felét) termelői tulajdonba kellene adni.¹⁰ Ekkor a maihoz képest jelentősen javulna a feldolgozás és a mezőgazdaság közötti együttműködés (Simon, 2007:325). Nyugat-Európa számos országában ennek 100-120 éves hagyománya van (AKI, 2015:55). A termelők tulajdonhoz jutását a legszerencsésebb úgy megoldani, hogy a gazdák egyrészt kamatmentes, hosszú lejáratú kölcsönt kapnak tulajdoni rész vásárlásához, és ezt jelentős kormányzati támogatás egészíti ki (pl. minden 1 forintnyi hitelhez 1 Ft támogatás).

A falvaknak és a kisebb városoknak számottevő földterületet kellene adni, hogy annak a megművelésével a helyi lakosságot olcsó élelemmel lássák el (pl. szociális boltok révén).

A hazai piaci ellátásban feleslegessé váló, *intenzív módon sertést, illetve baromfit tartó gazdaságoknak kárpótlást kell adni* amiatt, mert a szabadtartásos termelésből származó¹¹ termékek veszik át a helyüket. A kapacitások egy részét azonban fenn kellene tartani ún. hideg kapacitásként, arra az esetre, ha madár-, sertésbetegségek miatt megnőne a szabadon tartás kockázata.

Az EU a cukoripar esetében alkalmazott hasonló támogatást 2005–2006-ban. Ettől azonban el kellene térni annyiban, hogy fel kell ajánlani a tulajdonosnak, hogy tartalékkapacitás lesz az ő egységük (az EU leromboltatta a cukorgyárak épületét, bezúrat-ta a berendezéseket).

1. táblázat: Élelmiszer-gazdasági tevékenységek

	Jellemzője	Tipikus gazdaság nagysága	Fehérjefor-rás	Takarmány	Egyéb
csirke-hizlalás	szabadtartású; kistanya-si, kosárközösségben	2000 csirke, tá-janként 40 gazda	GMO-men-tes szója**	nagybirtok*	
tojás	szabadtartású tyúk		GMO-men-tes ¹² szója**	nagybirtok*	
sertés-hizlalás	kistermelői	50–100 hízó, tájanként 100 gazda	GMO-men-tes szója**	nagybirtok*	
sertéstartás	mangalica				
húsmarha	parlagföldön legeltetés				parlag adóz-tatása****
szántóföl-dek	mélyszántás, természe-tes trágya használata			földadómentes-ség állattartói kapcsolat esetén	
kertészet	gyümölcsösök telep-ítése	dobozrendszerű termelés (2000 háztartásra)			idénymunká-hoz diákok, más ágazatok dolgozói***
	zöldségek; mun-kaigényes organikus zöldség	dobozrendszerű termelés (2000 háztartásra)			
élelmiszer-bolt	bio és organikus a forgalom 15%-a, csirke-hús és tojás 2/3-a, sza-badtartású disznóhús 1/3-a kisüzemi				kilomé-ter-tudatosság
vendéglátás	ételekhez szabadtartású baromfi és mangalica húsát ¹³				újfajta ország-imázs – „ne-ked terem” mozgalom

Megjegyzés: * földadómentességgel jár; ** import célországból (pl. Zambia, Paraguay), magyarok által bérelt földről; *** adókedvezményt adni egyrészt a dolgozó munkaadójának (hogy el tudja őt engedni me-zőgazdasági idénymunkára), másrészt magának a dolgozónak; **** csehországi adóztatáshoz hasonlóan
 Forrás: Saját szerkesztés

A szabad tartásos baromfitenyésztés esetén a hús jóval ízletesebb, a hús víztartalma 16%-kal kisebb. Ugyanakkor csaknem kétszer annyi idő alatt érik el azt a testsúlyt, amit a brojlerek,¹⁴ így a költségük magasabb (ilyen csirkéket jelenleg 1800 Ft/kg áron kínálnak).

A mangalica közel kétszer annyi idő alatt éri el azt a testsúlyt, amit az intenzív tartású állatok hét hónap alatt érnek el (Pocsai, 2013:62). A hosszú hizlalási idő és a magas zsírtartalom miatt egy kilogramm hús költsége átlagosan a 2-2,5-szer magasabb. Reális cél lehet, hogy a mait 5-6-szorosan meghaladó állomány mellett a hazai sertéshús-fogyasztás tizede származzon mangalicatermékekből (ideértve a mangalica keresztezéséből származó hibrid fajtákat is).

HATÁSOK

Becslésünk szerint a belföldi piacon 400 Mrd Ft-ot meghaladó értéknövekedés következne be. Ennek több mint harmada a szabad tartású baromfi és a mangalicahús bolti eladásából származna, a 40%-a az egyéb hazai bio- és organikus élelmiszerek eladásából, a 20%-a pedig abból, hogy az alapanyag felhasználásának a magasabb költsége megjelenne a vendéglátás áraiban. Ez jelentős jövedelmi többletet adna a magyar gazdálkodók és az élelmiszer-feldolgozás számára. A lakosság élelmiszerekre és vendéglátásra fordított kiadásai becslésünk szerint 11%-kal magasabbak lennének.¹⁵ Ez azonban csak egyharmadában tekinthető árdrágulásnak. A fenti többleten belül a legjelentősebb szerepe annak lenne, hogy más, magasabb minőségű élelmiszert vásárolnának a magyarok.

Az állattartás során etetésre felhasznált magyar gabona tömege több mint egymillió tonnával nagyobb lenne (évente), a sertéshústermelés 150 ezer tonnával nőne. A program révén becsülhetően 35-50 ezer munkahely létesülne az élelmiszer-gazdaság piaci szektorában, és várhatóan mintegy 10 ezer a helyi foglalkoztatásban (önkormányzatok által foglalkoztatottak).

A költségvetés számára kiadási többletet jelentene az agrár- és élelmiszeripari kutatások nagyobb támogatása, a támogatott közétkeztetés normáinak megemlése, a mezőgazdasági termelők tulajdonszerzésének a támogatása (az élelmiszer-feldolgozóknak). A bevételi oldalon a mezőgazdaságot ma terhelő szociális hozzájárulási adó esne ki. Ezt a másik oldalon a földadóbevétel csak kismértékben kompenzálná, mert ennél az adónál az elsődleges cél nem a bevétel lenne, hanem az, hogy kellő érdekeltiséget teremtsen abban, hogy takarmányozásra használják fel a gabona nagyobb részét.

Az élelmiszer-gazdaság nettó devizaegyenlegének javulása várható. Egyrészt bizonyosan csökkenne az import (tejtermékek, sertéshús), másrészt pedig növekedne a kivitel (sertéshúsból, marhahúsból, kertészeti termékekből). Az egyenlegjavulás becslésünk szerint középtávon elérheti a 2 Mrd eurót évente.¹⁶

A magyarországi hozzáadott értéken belül a hazai tulajdon által megtermelt hányad emelkedne.

Fontos eredmény lenne a magyar konyha magasabb szintre emelése, és ennek „nagyköveteként” egy magyar éttermi lánc terjeszkedése külföldön. Erre alapozva egy

megújított országgép alakítható ki.¹⁷ A gasztronómiában az élre törhetnénk, olvashatunk a *Válasz.hu*-n, amivel egy újfajta országimázs jönne létre. A magyar gasztronómiában elért sikerek mindezt igazolják. Vagyis a lényeg: az élelmiszer-gazdaság megújításával egy csendes gasztroforradalom folyhatna hazánkban, majd arra alapozva az országimázs határozott javítása.

Ennek forintosítható, pontosabban eurósítható hozama is lenne. A magyarországi turizmus magasabb árfekvésbe kerülhetne akkor, amikor Európában újra többet áldoznak arra, hogy más országokban pihenjék ki magukat. *Így a turizmus 4 milliárd eurós évi nettó bevételét az élelmezésünk megújítása akár 6 milliárd euróra is fel tudná tornászni a 20-as évek közepére.*

A magyar gazdaság szerkezete a mostaninál sokkal válságállóbb lenne azáltal, hogy az élelmiszer-gazdaság szerepe és színvonala jelentősen emelkedne. Az ország devizális biztonsága megerősödne az élelmiszer-gazdaság külkereskedelmi aktívumának növelése révén. Ezzel kisebb lenne a ráutaltság arra, hogy összeszerelő üzemek nagyarányú betelepülését szorgalmazzuk, azaz érdemben válogatni lehetne az érdeklődő multinacionális befektetők között.

ÖSSZE G Z É S

A vírusválság által keltett első feladatot az ország jól oldotta meg. A második feladat lesz a nehezebb: az ország átállítása a hosszabb távú stratégiai cselekvésre és annak megfelelő cselekvési intézményi hálózatra. Az ország egyik stratégiai területe az adottságai alapján is az élelmiszer-gazdaság. A korábbi globalitásnak megfelelő nagyüzemi szerkezet átalakításra szorul. Adottságainknak megfelelő stratégiai irányultság lehetőségét tártuk fel, amelyben az élelmiszer-gazdaságunk a korszerű egészséggazdaság növekvő követelményeinek felel meg. Olyan vázlatot írtunk le, amelyben az élelmiszeripar szerves részévé válhat a turisztikai ágazatnak, tekintélyes exportágazatként hozzájárul a gazdaság egyensúlyának növeléséhez, és nem utolsósorban *innovációs éllövassá is válhat.*

MELLÉKLET:
 EGY HAZAI TÁRSADALOMGAZDASÁGI (VALUE CHAIN¹⁸) MÁTRIX
 VÁZLATOS BEMUTATÁSA

2. táblázat: Mezo- és országos szint kiemelése

Mikroszint – falu	Mikroszint – tájegység (8–25 település)	Mezoszint – operatív egység	Ország – Kárpát-medence
Értelmezés	Értelmezés	Kompetencia: Tájegység – kb. fél megye	Országos biostratégia, génmegőrzés – Kárpát-medence
		Irányultság: gazdasági entitásonként közvetlenség növelése (pl. belső elszámolással, belső kereskedelemmel, belső pénzgazdasággal)	Jogi védelem és szabadalmaztatás
		Entitások közötti kapcsolatok – export-import alakulás	Míntagazdaságok
		Innovatív entitásformák (tájgazdaság, falugazdaság, családgazdaság, fiatalok pályagazdasága)	Innovációk felkarolása, segítése
		Közvetlenség mérése kereskedelemben, pénzügyekben	Közvetlenségre stratégia
		Ifjúságipálya-programok	Gazdaságdemográfia, ifjúság – generációs tudástárak
		Értéktárak és fedezeti rendszerek	Pénzügyi újítások – értéktárak (humán vagyona is) felállítása
		Belső biztosítási rendszerek	Hitelszövetkezetek – belső hitelezések
		Forgóeszközre értékjegyek	Élelmiszer-készletezés
		Belső elszámolás	Kereskedelmi újítások
		Cserékörök	Belső kereskedelem – külső kereskedelem
		ÖTLET Körök	Önszerveződő mozgalmak
		Falura, tájegységekre lebontások, illetve kapcsolatok építése mátrixszemlélettel	A közvetlenség „csomósodási pontok” mátrixban, családgazdaság, falu, tájegység, vállalat, térségek, ország, Közép-Európa
		Összetétel: képviselőkből: gazdák, gazdaiskolák, falugazdászok, önkormányzatok, jogi, szabadalmi és állami biostratégiai szakértők	Összetétel: kormány: innovációs, agrár, humángazdasági kormányzati képviselők; operatív egységek képviselői
		Termékút nyomon követését biztosító rendszerek	Minőségtanúsítás: akkreditált laborok rendszere

3. táblázat: Mikroszintekre levezetések

Falu (önkormányzat)	Táj (8–25 település)	Operatív egység	Ország
Önkormányzatoknak földjuttatása	Háztáji, tanyasi rendszerek szervezése, láncolatok; téli munkákra kisüzemek	Nagybirtokok: gabonaszereződések az állattartókkal**	Állattartók képvisellete a nagybirtokok felé; takarmánykeverők negyedét állattartók tulajdonába**, génmegőrzés, fajtanemesítés
	Tájanként 2-3 kisebb önkormányzati vágóhíd		Belföldre termelő intenzív állattartó telepek egy része: hideg kapacitás***; vágóhidak harmadát termelői tulajdonba**
	Közétkeztetéshez tájtól tej	Tej termelőtől fogyasztóig	Tejüzemek negyedét termelői tulajdonba**
	Zöldséges és gyümölcsös telepítése	Tájanként 1-2 hűtőház és kis tartósítózem	Tartósítóipar harmadát termelői tulajdonba**
Cserekereskedelem	Város-falu: szatyorbolt, kosárközösségek stb.; beszámítói rendszerek, kölcsönösségek	Cserekereskedelem elemzése, adaptációs lehetőségek	Adaptációs és innovatív formák támogatása
Új kereskedelmi és pénzügyi formák megvalósítása	Új kereskedelmi és pénzügyi formák; belső – külső kereskedelem	Elemzéstámogatás	Új kereskedelmi és pénzügyi formák intézményesítése
	Idénytermékekre kereskedelmi formák	Idénytermékekre kereskedelmi formák	Idénytermékekre kereskedelmi formák
Iskolákban mintakertek	Iskolakertészet	1 gazdaiskola – ifjúsági életpálya-programok	Kutatástól a fogyasztásig belföldi láncolatok kialakítása
		Földadó-elengedés ellenőrzése, idénymunkához adókedvezmény	Szociális hozzájárulási adó eltörlése (mezőgazdaságban), szántóra földadót*

Megjegyzés: * elengedve azok számára, ahol helyi takarmány lesz a gabonatermés jelentős hányada;

** állami kárpótlással; *** támogatással

JEGYZETEK

- ¹ A rendszerváltáskori globális „rendszervakságunk”-ról ír Vass, 2000.
- ² Szegő, 2019. A davosi konszenzus kifejezés a cikk szerzőjétől, Szegő Szilviától származik.
- ³ A BIS elnökének, Agustín Carstens elhangzott beszéde (BIS, 2020).
- ⁴ ESI betűszó, az Environment and Social Investment kifejezésből.
- ⁵ A közvetlenségi kapcsolatok fogalmára Somogyi Ferenc hívta fel a figyelmünket egy, a szerzőkkel közösen szervezett könyvhöz készült tanulmányában. Magát a fogalmat Arisztotelésztől vette át, és annak jelentőségét kitűnő módon alkalmazta a globalizmus kritikájára és az általa kidolgozott jövőbeli forgatókönyvekre. Lásd Szegő–Németh, 2020.
- ⁶ A közvetlenségi kapcsolatokra épülő gazdaság szervezési módot dolgozott ki Németh István a már idézett, közösen szervezett könyvhöz írt tanulmányában, *Önszervezéssel a túlélésért* címmel. Lásd Németh, 2020.

- ⁷ Kiemelkedő tudatosságú kosárközösség a Nyíregyházi Kosárközösség, lásd erről <https://shop.nyiregyhazikosar.hu>.
- ⁸ Csípős paprikától mentes pörkölt vagy gulyás, kevés sóval elkészített frissensültek.
- ⁹ A lengyeleknél igen nagy mértékű, a németeknél pedig számottevő az állam támogatása a mezőgazdasági nyugdíjak finanszírozásához.
- ¹⁰ Megfontolandó, hogy a termelői tulajdoni részt csak termelőknek lehessen eladni, külső szereplőknek pedig nem, azaz tartós legyen a termelők többségi tulajdona.
- ¹¹ Tojástermelés esetében mélyalmos tartásból származó tojások.
- ¹² ÉFS, 2015:65.
- ¹³ Külön szabályok indokoltak a csak külföldi alapanyagokat felhasználó és magyar jellegű ételeket egyáltalán nem kínáló internacionális éttermek esetében (pl. McDonald, KFC, kínai éttermek).
- ¹⁴ <https://tanyacsirke.hu/>; <https://medkozpont.hu/beszerzesi-forras/alemitta-beregi-szabadtartasu-csirke/>.
- ¹⁵ A teljes fogyasztói kiadások értéke 2,5%-kal lenne magasabb.
- ¹⁶ Minta lehet Lengyelország, amelyik 12-14 év alatt 1-ről 9 milliárd euróra növelte az élelmiszer-gazdaság külkereskedelmi többletét az EU-ba való belépés után. Lásd: *Új európai mezőgazdasági nagyhatalom született*, www.magro.hu/agrarhitek/uj-europai-mezogazdasagi-nagyhatalom-szuletett/.
- ¹⁷ Lásd erről Schillek, 2012.
- ¹⁸ A „value chain”-re még nincs megfelelő hazai fogalom. Azt jelzi, hogy elsősorban nem a dolgok cserélődnek ebben a láncban, hanem a feladatok.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AKI (2015): *A magyarországi élelmiszeripar helyzete és jövőképe*. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest.
- AKI (2016): *Az osztrák élelmiszer-gazdaság működésének és sikereinek elemzése*. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest.
- BIS (2020): A Rude Awakening for Investors. *BIS Quarterly Review*, March 2020, www.bis.org/publ/qrtpdf/rqt2003a.pdf (Letöltés: 2020. május 20.).
- Bognár József (1976): *Világgazdasági korszakváltás. Tanulmányok és beszélgetések*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Carstens, Agustín (2020): *Bold Steps to Pump Coronavirus Rescue Funds Down the Last Mile*. BIS speech, 30 March, www.bis.org/speeches/sp200330.htm.
- Coller, Jeremy (2020): Shareholders Went off Meat Long before Pandemic. *Financial Times*, www.ft.com/content/7b69874b-258d-484d-abd2-d526953a11f7.
- ÉFS (2015): *Magyarország közép- és hosszútávú élelmiszeripari fejlesztési stratégiája 2014–2020*. Földművelésügyi Minisztérium, www.kormany.hu/download/f/82/60000/%C3%89FS.pdf#!DocumentBrowse.
- Goldhub (2020): Investment Update: Gold Prices Swing as Markets Sell Off. *Goldhub*, www.gold.org/goldhub/research/gold-prices-swing-as-markets-sell-off (Letöltés: 2020. április 15.).
- Lóránt, Károly (2020): Az Európai Unió múltja és jövője. In: Szegő, Szilvia – Németh István (szerk.): *Fejezetek egy sorskönyvből*. Megjelenés alatt.
- McKinsey Global Institute (2020): *The Bio Revolution: Innovations Transforming Economies, Societies, and Our Lives*. May 13, www.mckinsey.com/industries/pharmaceuticals-and-medical-products/our-insights/the-bio-revolution-innovations-transforming-economies-societies-and-our-lives.
- Németh István (2020): Önszervezéssel a túlélésért. In: Szegő Szilvia – Németh István (szerk.): *Fejezetek egy sorskönyvből*. Megjelenés alatt.
- OECD (2003): *Emerging Risks in the 21st Century. An Agenda for Action*. OECD, Paris.
- Pocsaí Krisztina (2013): *A mangalicaágazat termékláncjának gazdasági elemzése*. PhD-értekezés, Debreceni Egyetem, Debrecen.
- Polányi Károly (2004): *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Második, átdolgozott kiadás, Napvilág Kiadó, Budapest.
- Romei, Valentina (2020): Carney Warns of Climate Change hit to Corporate Assets. *Financial Times*, www.ft.com/content/f67833ba-2ad7-11ea-bc77-65e4aa615551 (Letöltés: 2020. január 15.).

- Schillek Márton (2012): Újfajta országimázs: Gasztronómiában törnénk az éltre. Interjú Széll Tamással, *Válasz.hu*, <http://valasz.hu/uzlet/peldaerteku-osszefogas-46683/>.
- Simon Sándor (2007): Nyugat-Európa legelterjedtebb szövetkezeti modelljei. In: *Szövetkezetek Erdélyben és Európában*. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár, http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf2625.pdf.
- Somogyi Ferenc (2017): Nemzetgazdaságok evolúciós perspektívái. *Valóság*, 60. évf., 11. sz., 20–49.
- Szegő Szilvia (1969): *Arany, pénz, hatalom*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Szegő Szilvia (1973): Az eurodollár szerepe az internacionalizálódási folyamatban és a tőkés valutáris problémák kiéleződésében. *Bankszemle*, 1. sz.
- Szegő Szilvia (2019): *Davos – Az új globális doktrína*. https://tamkarum.blog.hu/2019/09/19/davos_az_uj_globalis_doktrina.
- Szegő Szilvia – Németh István (szerk.) (2020): *Fejezetek egy sorskönyvből*. Megjelenés alatt.
- Sziládi Tibor (2020): Mezőgazdaság-politika, avagy gazdaságpolitika a mezőgazdaságban. In: Szegő, Szilvia – Németh István (szerk.): *Fejezetek egy sorskönyvből*. Megjelenés alatt.
- Terazono, Emiko (2020): Meat Companies Must Do More Over Climate Risks, Say Investors. *Financial Times*, www.ft.com/content/101c7334-63aa-11ea-a6cd-df28cc3c6a68 (Letöltés: 2020. március 19.).
- Vass Csaba (2000): *Míg élők között leszel élő. Hármaskönyv a globalizációról*. Ökotáj Kiadó, Budapest.
- Wheelock, David C. (2020): *What Can We Learn from the Spanish Flu Pandemic of 1918-19 for COVID-19?* Federal Reserve Bank of St. Louis, <https://doi.org/10.20955/es.2020.30>.
- WTO (2017): *Global Value Chain Development Report 2017*. WTO, The World Bank, OECD, IDE-JETRO, www.wto.org/english/res_e/publications_e/gvcd_report_17_e.htm (Letöltés: 2020. március 22.).